

dreptul se realizează, în principal, prin intermediul răspunderii juridice, care la rindul său, este o veritabilă instituție juridică, ce nu se reduce la aplicarea sancțiunii, finalitățile ei fiind multiple, legate de adevărate valori umane, sancțiunea fiind doar unul din instrumentele de realizare a răspunderii juridice, dar nu singurul.

Referințe bibliografice

1. Barac Lidia. Elemente de teoria dreptului. București: Ed. ALL BECK, 2001.
2. Barac Lidia. Răspunderea și sancțiunea juridică. București: Ed. Lumina Lex, 1997.
3. Bentham J. Introducere în principiile de morală și legislație, 1789.
4. Boboș Gh.. Teoria generală a dreptului. Cluj Napoca: Ed. Dacia, 1994.
5. Ceterchi Ioan, Craiovan Ion. Introducere în teoria generală a dreptului. București: Ed. ALL, 1993.
6. Dongoroz V. Drept penal. București, 1939.
7. Paroșanu N. Unele aspecte privind evoluția conceptului de pedeapsă în istoria gândirii politico-juridice. În: *Legea și viața*, 2007, nr. 7, p. 30-33.
8. Radomir Lukic, *Théorie de l'Etat et du Droit*, Dalloz, 1974, Paris.
9. Santai I. Introducere în studiul dreptului. Universitatea din Sibiu, 1996.
10. Алексеев С.С. Общая теория социалистического права. Вып.2. Свердловск. 1964.
11. Лейст О.Э. Санкции в советском праве. М.: Госюриздат. 1962.
12. Лейст О.Э. Санкции и ответственность по советскому праву. М.: МГУ. 1981.
13. Назаренко Г.В. Теория государства и права: учеб. пос. / М.: Ось-89, 1999.
14. Сатина Э.А. Основные аспекты правового санкционирования. Автореф. канд. дис. Саратов. 2001.
15. Фридман Л. Введение в американское право. Москва, 1992.

ABORDĂRI ȘTIINȚIFICE OCCIDENTALE PRIVIND INSTITUȚIA CETĂȚENIEI

Gheorghe CIOCÎRLAN,

Universitatea Liberă Internațională din Moldova

SUMMARY

Citizenship is a much discussed topic in recent decades in western literature. For the majority of authors a classical citizenship is considered worthless, ineffective, outdated and insufficient for the organization of a "true" democracy.

Keywords: citizenship, Western, democracy

REZUMAT

Subiectul cetățeniei este unul mult discutat în ultimele decenii în literatura de specialitate. Pentru marea majoritate a autorilor, cetățenia clasică este considerată lipsită de valoare, ineficientă, depășită și insuficientă pentru organizarea unei «veritabile» democrații.

Cuvinte-cheie: cetățenie, Occident, democrație

Introducere. În ultimele decenii, cetățenia a ajuns să fie nucleul în jurul căruia se cristalizează dezbaterile filosofice, juridice, politice și sociologice din cadrul societății. Această revenire a cetățeniei nu este întâmplătoare, fiind impulsionată, în special, de așa împrejurări precum dezmembrarea marilor entități fondate pe criterii ideologice și formarea unor noi state naționale; revenirea la democrație în țările postcomuniste; apariția unor noi minorități în noile state naționale, rezultate fie din migrațiile umane dinspre regiunile mai puțin sigure spre cele mai sigure, fie din retrasarea frontierelor; presiunile asupra cetățeniei din partea imigranților, a refugiaților sau a populației dislocate în urma războaielor; noul proiect de cetățenie supranațională introdus prin Tratatul de la Maastricht; incapacitatea statului bunăstării de a susține cetățenia efectivă pentru toți cetățenii, în special la nivelul drepturilor sociale; apariția celei de-a treia generații de drepturi ale omului, absente în instrumentele inițiale de protecție; adâncirea deficitului democratic etc.

Rezultate și discuții. Subiectul cetățeniei este unul mult discutat în ultimele decenii în literatura de specialitate din Occident. Pentru marea majoritate a autorilor, cetățenia clasică este considerată lipsită de valoare, ineficientă, depășită și insuficientă pentru organizarea unei «veritabile» democrații. «Cetățenia burgheză», legată pentru francezi de marea Revoluție, este supusă unei critici radicale, ea nu este decât «formală», și nu «reală», dacă e să ne referim la termenii clasici ai unei tradiții care a pătruns în lumea intelectuală.

Totuși, problema este că de la eșecul regimurilor fasciste și comuniste nu a apărut o altă idee de organizare a societăților umane. Societățile bazate pe valorile cetățeniei, cu limitele și imperfecțiunile lor, rămân singurele fidele principii provenite din revoluțiile secolului al XVIII-lea – libertatea și egalitatea tuturor ființelor umane. Istoria nu ne oferă un alt exemplu preferabil de societate. Astfel, o gândire a cetățeniei apare pregnantă. Mai multe curente de gândire sînt în curs de dezvoltare la acest subiect.

Primul este axat pe construcția politică a Europei. Cetățenia a fost pînă în prezent națională, instituțiile care au organizat-o și au făcut-o eficientă erau și ele de nivel național. Acum națiunile, în rolul lor de subiecte istorice, sînt în declin, locul lor fiind treptat ocupat de entități supranaționale. În acest context se sugerează o cetățenie

clasică este considerată lipsită de valoare, ineficientă, depășită și insuficientă pentru organizarea unei «veritabile» democrații. «Cetățenia burgheză», legată pentru francezi de marea Revoluție, este supusă unei critici radicale, ea nu este decât «formală», și nu «reală», dacă e să ne referim la termenii clasici ai unei tradiții care a pătruns în lumea intelectuală.

europăeană, bazată nu pe o apartenență națională, ci pe apartenența la idealurile statului de drept și ale drepturilor omului (*patriotismul constituțional*), idealuri detașate de angajamentul cultural, de limbă și istorie națională – efort de ansamblu condus în special de către Jürgen Habermas [1; 2; 3].

Al doilea curent se axează pe compatibilitatea cetățeniei politice cu existența unei societăți deschise. Societățile sînt acum mai deschise și mai diverse decît înainte, ele cunosc revendicări necunoscute generațiilor trecute, astfel încît drepturile culturale ale anumitor grupuri de indivizi nu mai pot fi lăsate, în conformitate cu concepția clasică, la latitudinea individuală în domeniul privat, ci sînt recunoscute public. Dezbaterea nu este despre drepturile culturale în sensul drepturilor intelectuale (dreptul la cunoșterea științifică, de exemplu), dar în sensul de drepturi ale individului de a poseda și a dezvolta – eventual împreună cu alții, într-un grup definit, prin valori și tradiții comune – o cultură proprie, corespunzătoare unei identități culturale distincte de cea a altor persoane sau altor grupuri. Dezbaterea este purtată asupra problemei cum să conciliezi libertatea individuală și egalitatea tuturor cetățenilor – principiu, care, experiența a demonstrat-o, trebuie să rămînă un imperativ incontestabil –, și recunoașterea publică a particularităților culturale, care sînt în mod inerent colective [4; 5; 6].

Un alt curent de gîndire este preocupat de o altă problematică: societățile moderne sînt tot mai mult organizate în jurul unui deziderat în principal economic și social, și tot mai puțin și mai puțin politic. Astăzi șomajul sau drepturile angajaților, și nu libertatea politică sau drepturile omului, sînt sloganele centrale ale campaniilor electorale. Cum ar trebui să regîndim cetățenia politică și individuală, pentru ca aceasta să organizeze în mod eficient comportamentul colectiv

în societățile deschise din lume, unde economia joacă acum un rol preponderent? [7; 8; 9].

Literatura juridică recentă despre cetățenie reflectă și dezbaterile contemporane asupra rolului statului. În măsura în care astăzi statul este în concurență cu instituțiile supra- și infranaționale, legătura cu statul pe care o are cetățenia este motivul pentru care și ea este pusă în discuție. Mai mult decît ațit, dezbaterile asupra esenței cetățeniei se intensifică cu cît alte moduri de legătură, ca domiciliul și reședința, sînt scoase în evidență. [10; 11]

Cetățenia constituie, deci, polul în jurul căruia se cristalizează ațit dezbaterile politice, cît și cele științifice, numărul de publicații la temă din perspectiva dreptului, științelor politice, sociologiei, filosofiei fiind în permanentă creștere. Or această revenire a cetățeanului, cum califică situația Kymlicka și Norman, nu este întîmplătoare [12; 13; 14]. Pot fi scoase în evidență alte trei segmente care fundamentează și structurează diversele părți ale acestor dezbateri, și anume instituționalizarea componentelor cetățeniei, diversitatea modelelor, precum și corelația dintre egalitate, universalism și particularism.

Instituționalizarea succesivă a componentelor civilă, politică și socială ale cetățeniei rămîne o referință inevitabilă în cadrul discursurilor asupra cetățeniei. Aceasta este o temă de cercetare a savantului francez Danielle Juteau, care, de altfel, continuă investigația lui Marshall în lucrarea sa *L'intégration dans une société pluraliste. Les relations intercommunautaires au Québec: un diagnostic qualitatif*, unde autorul relatează că componenta civilă a cetățeniei se raportează sistemului de valori într-un context dat. Membrii comunității posedă anumite drepturi fundamentale, așa ca libertatea exprimării, religiei și egalitatea în fața legii. Procesul legislativ și judiciar servesc la fortificarea acestora.

Componenta politică a cetățeniei înlesnește actualizarea drepturilor civile. E vorba de dreptul de a participa la procesul politic care cuprinde dreptul la vot și dreptul de a influența luarea deciziilor.

Prezența drepturilor civile și celor politice reprezintă o condiție necesară, dar totuși insuficientă a egalității. Drepturile civile și participarea la procesul politic nu au valoare decît dacă toate categoriile sociale posedă capacitatea și, deci, mijloacele efective pentru a îndeplini rolul lor într-un mod credibil, ceea ce impune egalizarea șanselor tuturor acestor categorii. Instituționalizarea componentei sociale a cetățeniei necesită accesul egal la resursele sociale și absența discriminării. Pentru a crea un acces egal la toate drepturile sociale, sînt legitimate măsurile adoptate de statul-providență, măsuri care includ, printre altele, accesul la serviciile de sănătate, pensiile și avantajele sociale, gratuitatea învățămîntului școlar etc., drepturile sociale cunoscînd recent transformări importante [15].

Un alt segment al dezbaterilor contemporane asupra cetățeniei ține de diversitatea modelelor acesteia, tematica fiind motivată de existența neîncrederii în capacitatea statului de a garanta în continuare justiția socială, interesul comun și ordinea civică. Această neîncredere privind rolul statului a favorizat deplasarea interesului spre cetățeni și cetățenia organizată (societatea civilă), alimentînd încercările de codificare a cetățeniei sub formă de modele explicite. Autori precum Giesen și Eder [16] consideră că cetățenia se referă la relația dintre indivizi și societate, iar această relație poate fi descrisă și explicată în diverse feluri, ceea ce dă naștere la o multitudine de modele. Diversele interpretări posibile converg, în opinia autorilor, spre trei variante posibile:

- *modelul individualist*, care se centrează pe drepturile legale și

pe realizarea rațională a intereselor individuale. Acest model se bazează pe ideea liberală conform căreia fiecare individ trebuie să obțină acces pe scena politică și să se manifeste în viața publică;

- *modelul politic*, care pune în prim-plan participarea activă pe arena publică. În acest model accentul este pus nu pe drepturile și libertățile formale, ci pe societatea civilă, parteneriatul civic, negocierea colectivă și cetățenie critică („critical citizenship”), iar acțiunea politică este văzută ca sursă principală a cetățeniei;

- *modelul identității colective* pune în valoare solidaritatea umană, valorile și proiectele comune, apartenența și simbolistica identitară; se axează pe coeziune socială și construcția culturală a cetățeniei.

Modelul individualist poate fi exemplificat în baza modelului evoluționist al lui Marshall, acest autor fiind cel care a relansat, practic, interesul academic pentru cetățenie. Marshall s-a ocupat îndeosebi de problema în ce măsură capitalismul poate coexista cu cetățenia, dat fiind faptul că egalitatea intrinsecă pe care o presupune statutul de cetățean este în contradicție cu structura socială reală, profund inegalitară. Astfel, Marshall a fost cel care a evidențiat contradicția fundamentală dintre principiile cetățeniei și existența claselor sociale. În timp ce cetățenia se referă mai ales la membrii comunității care sînt egali în drepturile și în obligațiile ce țin de acest statut, clasa socială reprezintă un sistem de inegalitate. Autorul se străduie să concilieze convingerea sa liberală cu ideea cetățeniei egale pentru toți. Pentru el, cetățenia este un statut conferit în mod egal tuturor membrilor comunității politice, ceea ce are drept consecință acordarea drepturilor și libertăților egale. Clasa socială se bazează pe o ierarhie de statut, iar cetățenia o pune la îndoială. Din această contradicție se vor naște politici mai mult egalitare și se va

transforma componenta socială a cetățeniei. Astfel, Marshall prevede că evoluția cetățeniei va provoca apariția politicilor egalitariste în secolul nostru. În mare parte aceasta va avea loc datorită apariției drepturilor politice purtătoare de contestări și de puneri la îndoială a ordinii sociale stabilite [17].

Modelul lui Marshall este interesant, pe de o parte, pentru că analizează componentele cetățeniei în funcție de drepturile acordate, pe de alta, pentru că ia în considerație ansamblul celor trei dimensiuni, respectiv aspectele civile, politice și sociale. Democrația, ca sistem social, nu este eficientă decît în măsura în care încorporează toate cele trei aspecte. Totodată, acest model a fost considerat incomplet, argumentîndu-se că [18]:

- dimensiunile civilă, politică și socială nu sînt echivalente ca importanță și nici nu pot fi separate sau tratate ca niște componente succesive;

- modelul este linear și simplificator;

- se ignoră aspectele economice, cum ar fi rolul reglator al statului în relația cu piața, precum și drepturile culturale;

- rămîne în umbră faptul că cetățenia poate genera ea însăși conflicte sociale; astfel, se lasă impresia că drepturile sînt acordate automat și echitabil, fără să se invoce negocierile și tensiunile dintre stat și cetățeni pe tema drepturilor omului;

- nu este clară distincția dintre cetățenia ca expresie a egalității și cetățenia ca suport al solidarității umane în cadrul unui sistem social extrem de stratificat.

Astfel, modelul lui Marshall lasă deschisă întrebarea dacă există o singură formă de cetățenie (multidimensională, însă unitară, echivalent al „conștiinței colective”, o apartenență seculară comună care transcende diferențele de sex, proprietate sau grup etnic) sau, din contra, cetățenia este con-

textuală și multiformă, în funcție de circumstanțe, context cultural sau priorități.

Modelul „lib-lab” al lui Dahrendorf, care poate fi atribuit la cele politice, desemnează combinația ideologică dintre liberalism și laborism. Această viziune asupra cetățeniei pune accentul pe echilibrul care trebuie să existe între oportunitățile oferite de economia de piață și drepturile garantate de stat. Cetățenia ar fi o formă de egalitate redistributivă, modalitatea practică de a echilibra oportunitățile („provisions”) cu drepturile („entitlements”). Dahrendorf consideră că cetățenii nu dispun niciodată de un statut identic. Acordarea de drepturi civile nu anulează inegalitățile economice structurale. Mai mult, criza statului bunăstării din anii '90 a făcut ca principiile cetățeniei să fie practic inaplicabile pentru numeroase categorii de persoane, cum ar fi „noncetățenii” (de exemplu, imigranții); cei care nu mai sînt cetățeni (persoanele fără discernămint, deținuții); cei care sînt doar parțial cetățeni (persoanele fără adăpost, marginalizate sau excluse social); cei care nu sînt încă cetățeni (tinerii și copiii). Pentru Dahrendorf, toți aceștia constituie o „subclasă” („underclass”) lipsită de garanții civice și neorganizată. Este o zonă albă a cetățeniei, caracterizată prin incompetență politică și incapacitate de exercitare efectivă a drepturilor civice [19; 20]. Politicile publice trebuie să aibă drept scop o redistribuire a bunurilor, astfel încît să atenueze inegalitățile produse de economia de piață. Accesul la servicii sociale, garantat de statul bunăstării, este corolarul obligatoriu al pieței. În acest fel, cetățenia este liantul dintre piață și stat, o formă de repartizare a bunăstării pe bază de echitate și justiție socială.

Donati are rezerve față de modelul expus, considerîndu-l inoperant. Autorul socoate că cetățenia nu poate fi realizată prin simpla extensie a sistemului de securita-

te socială, iar statul bunăstării și-a pierdut de mult capacitatea de a contracara inegalitățile structurale. După Donati, cetățenia modernă este din ce în ce mai mult o sumă de drepturi și obligații decât apartenență. Comunitatea politică nu se reduce la regulile stricte ale descendenței sau teritorialității, ci se raportează la o serie de cercuri concentrice ale apartenenței: de la local la general, de la național la supranațional etc. Cetățenia este considerată de autor un ansamblu de interacțiuni („the complex of citizenship”) care unesc prin relații formale, pe de o parte, cetățenii, pe de altă parte, instituțiile care formează comunitatea politică. Cetățenia nu este un simplu mediator între stat și piață, cum apare ea în modelul lui Dahrendorf. Ea este de fapt *co-cetățenie*, presupunând un contract implicit între cetățeni, exprimat prin negocierea continuă a rolurilor și atribuțiilor, prin interferențe, coaliții și jocuri de putere. Drepturile nu se „acordă” de către autoritate, ci se însușesc și se aplică în viața cotidiană. Această deconstrucție cotidiană a drepturilor și obligațiilor este numită de către Donati „cetățenie postmodernă”.

În modelul propus de Donati, cetățenia nu este unică și identică pentru toți, așa cum pretindea Marshall, ci este contextuală și diferențiată în funcție de interacțiunile reale care se produc. Aceste interacțiuni diferă după gradul de autonomie și afilierea indivizilor, astfel încât rezultă patru tipuri de cetățenie: etatistă difuză; etatistă centralizată; societal-corporatistă; societal-pluralistă. Primele au în vedere drepturile și obligațiile oficiale, în versiunea lor instituționalizată, recunoscută de stat; celelalte sînt rezultatul practicii curente, sînt interindividuale și se bazează pe un contract implicit [21].

Modelul individualist al lui Leca are ca bază tranziția de la individ la cetățean [22]. Dat fiind faptul că drepturile omului sînt drepturi ale

individului, a apărut ecuația individ = cetățean, pe care mulți o consideră deja ca o axiomă a analizei politice. Ca urmare, individualismul nu este incompatibil cu cetățenia, așa cum considera, de exemplu, Lamennais (individualismul duce la anarhie) sau Cochin (teza coruperii cetățeniei de către individualism). Autorul consideră că individualismul înseamnă, de fapt, valorificarea în plan colectiv a individualității (prin „self-interest” și „self-development”), astfel încît nu există nicio incompatibilitate între aceasta și cetățenie. Conștiința valorii individului și dorința de emancipare personală devin motorul cetățeniei. În acest sens, individualismul nu înseamnă autoizolare, egoism și fragmentare socială, ci autonomie, afirmare de sine și dorința de a decide asupra propriului destin. Sfera privată se valorifică astfel în sfera publică, prin cetățenie.

Una dintre criticile aduse modelului lui Marshall, în special de către Mann, a fost etnocentrismul: modelul său tripartit s-a redus la cazul Angliei, pe care Marshall a considerat-o exemplară pentru statul capitalist. Ca alternativă, Mann a elaborat o analiză mai complexă, extinsă la cinci modele istorice de cetățenie, în funcție de societatea de referință: liberală, reformistă, absolutistă, fascistă și socialist-autoritaristă [23].

Analiza sa a fost dezvoltată de Turner, care, la rîndul său, insistă că cetățenia nu este unică și unitară, ea nu este produsul unei singure culturi politice și nu se reduce la un tip ideal. De aceea, în locul unui model-standard al cetățeniei, Turner propune o schemă euristică capabilă să cuprindă diversele variații culturale și istorice. Această schemă combină două axe corespunzătoare următoarelor dimensiuni ale cetățeniei: diviziunea privat/public; distincția conducere/acțiunea populară. Din intersecția acestor axe de analiză rezultă patru modele de cetățenie:

- tradiția republicană franceză combină presiunea de jos în sus cu un interes puternic pentru viața publică, asociat cu reticență și chiar suspiciune față de sfera privată;

- pluralismul liberal, specific liberalismului american, se caracterizează prin ample mișcări de jos în sus în favoarea drepturilor individuale, dar cu recunoașterea și apărarea consecventă a vieții private;

- democrația pasivă, exemplificată de pasivismul politic britanic, unde nu există o tradiție propriuzisă a luptei pentru cucerirea drepturilor, dar se recunoaște legitimitatea instituțiilor reprezentative (de exemplu, justiția și statul de drept). Astfel, cetățenia rămîne o strategie de reglementare și instituționalizare a conflictelor sociale, a căror rezolvare este atribuită, însă, unor instituții și agenții guvernamentale. Modelul britanic este considerat o „democrație pasivă”, deoarece lipsește elementul de presiune de jos în sus;

- autoritarismul plebiscitar, exemplificat prin regimurile totalitare, impune autoritatea de sus în jos, statul fiind principalul gestionar al spațiului public. Cetățenii sînt invitați periodic să-și desemneze conducătorul, însă deciziile sale nu sînt controlate printr-un sistem de responsabilitate publică. Viața privată rămîne un tabu și constituie deseori un refugiu pentru contestația cetățenească.

Evident, aceste tipuri istorice primare au evoluat. De exemplu, strategia autoritarismului plebiscitar a dispărut din spațiul european, fiind astăzi prezentă doar în societățile nonoccidentale. La fel, există dubii privitoare la unele departajări, după cum pluralismul liberal nu înseamnă neapărat dezetațizare [24].

Modelele cetățeniei analizate mai sus încearcă să propună o „teorie” a cetățeniei, care ar explica ansamblul situațiilor. În realitate, fiecare dintre aceste modele este subiectiv și incomplet, astfel încît reușește să explice doar o par-

te a problematicii. Autori precum Kymlicka și Norman susțin că presiunile în favoarea unei teorii a cetățeniei sînt nerealiste. În primul rînd, o astfel de teorie este potențial fără limite, căci „obiectul” de referință (cetățenia) este extrem de vast. Astfel, cei care încearcă să producă astfel de teorii fie se limitează la modele (forme inferioare ale analizei teoretice), fie reduc „obiectul” la unele componente ale sale. În al doilea rînd, riscul provine din dualitatea cetățeniei ca statut legal (dedus din apartenența la o comunitate politică) și activitate concretă (participarea efectivă la viața societății politice).

Cugetările și dezbaterile asupra legăturilor ce unesc cetățenia, identitatea și națiunea reprezintă alt pol al analizei. Pentru mai mulți autori, statul-națiune se referă mai ales la o concepție de omogenitate națională, de unde apare și contradicția dintre cetățenie ca concept «de universalizare» și pluralismul societăților contemporane. Relevant în acest aspect este articolul lui Parsons, apărut încă în 1965, în care autorul încearcă să analizeze situația negrilor din Statele Unite ale Americii în lumina conceptului de cetățenie. Bazîndu-se mai ales pe actualizarea drepturilor cetățenești într-o societate caracterizată prin diversitate religioasă, etnică și rasială, autorul insistă că apartenența la o națiune trebuie să se îndepărteze de o viziune asimilaționistă și omogenizantă. Națiunea este percepută de autor ca o comunitate politică caracterizată prin diversitate și prin omniprezența egalității, ca concept și ca scop de atins.

Soarta rezervată nenaționalilor, condițiile de accedea la cetățenie și drepturile care le sînt acordate ca urmare reprezintă un alt subiect important pentru dezbateri. Pentru Hali și Held, «rasa» și imigrarea constituie două probleme în instituționalizarea drepturilor la cetățenie. Controlul imigrării și reglementarea ei sînt cauza unei construcții

rasiste a frontierelor naționale [21]. Potrivit lui Carens, bazele teoretice și morale ale liberalismului nu justifică excluderea dreptului la cetățenie străinilor. Acest drept trebuie să fie acordat tuturor și să nu constituie un privilegiu rezervat doar nativilor țării [25].

Bazată pe o abordare liberală, teza lui Carens diferă de cea a lui Walzer, comunitarismul căreia constă în excluderea imigranților, în virtutea dreptului la autodeterminare a comunităților. Acest drept la excludere este, totuși, supus unor constrîngeri [26]:

1) obligația de a acorda ajutor celor neajutorați: trebuie, deci, de acceptat străinii nevoiași, de oferit resurse și chiar loc de trai;

2) străinii, odată admiși ca rezidenți și participanți la dezvoltarea economiei, trebuie să aibă dreptul de a primi cetățenia;

3) statele sau guvernele nu trebuie să expulzeze indivizii, chiar dacă restul populației îi consideră drept străini.

Este important de recunoscut faptul că legăturile dintre naționalitate și cetățenie, la fel ca și dintre diferitele ei componente, rămîn complexe și multiforme. Instituționalizarea componentelor cetățeniei nu se face izolat, ea fiind dependentă de contextul social și politic concret. În acest sens Einhorn, în analiza sa a drepturilor legate de cetățenia femeilor înainte și după anul 1989 în țările Europei Centrale, dezvăluie impactul sistemului politic asupra acestora. Socialismul a lărgit drepturile femeilor pe piața muncii și în domeniul politic. Totuși, autorul concluzionează că participarea femeilor la activitatea politică rămînea artificială, iar democratizarea, care marchează dezvoltarea recentă a acestor țări, nu pare să fi consolidat drepturile femeilor. Acest proces se îmbină cu o diminuare a participării lor la activitatea politică și în domeniul muncii [27].

Observăm numărul mare de cer-

cetători francezi și anglofoni care participă la o mișcare mondială de meditare asupra cetățeniei. Primii, de altfel, sînt învinuiți că cercetările lor sînt «prea franceze», adică prea «întrădăcinate» în experiența lor istorică națională. Francezii au, de fapt, iluzia că au inventat însăși ideea de cetățenie, legată de istoria lor prin Revoluția din 1789. Autorii anglofoni argumentează că proclamarea cetățeniei în elanul revoluționar nu înseamnă și instituționalizarea acesteia.

În toate țările democratice, cetățenia este principiul care stă la baza legitimității politice și constituie sursa unei legături juridico-politice între stat și cetățean. Dar acesta nu este un principiu static, ci o construcție istorică care ia forme concrete diferite în timp și în spațiu. Astfel, în fiecare țară, cercetătorii pornesc de la experiența lor socială și politică imediată. Acesta este motivul pentru care francezii nu se pot distanța de la experiența națională în care au fost formați, chiar și atunci cînd aud criticîndu-se această experiență, chiar și atunci cînd fac efortul de a o «relativiza» prin cunoașterea altor tradiții intelectuale și politice. În continuare vom prezenta cîteva lucrări care se înscriu într-o manieră franceză de a gîndi cetățenia.

Pascale Gonod și Jean-Pierre Dubois, în lucrarea *Citoyenneté, souveraineté, société civile*, argumentează că dacă cetățenia este strîns legată de suveranitate, aceasta în Franța avînd la bază o singură și indivizibilă națiune, se creează un tip special de cetățenie. Anume pe aceasta se axează analizele cetățeniei „de tip francez”. Din punct de vedere juridic, cetățeanul se deosebește de omul din Declarația de la 1789 prin drepturi specifice, precum votarea legii, consimțămîntul la impozit, accesul la funcțiile publice, care îi sînt recunoscute ca membru al suveranului. Preambulul Constituției Franceze din 1946 nu garantează chiar și formal egalita-

tea și libertatea decît numai cetățenilor. Această disociere în sînul societății civile implică regîndirea unei noțiuni modeme de cetățenie, care evită riscul excluderii și care ar lua mai bine în considerație cetățenia la întreprindere, cetățenia administrativă sau cetățenia europeană, de exemplu [28].

Culegerea lui Claude Fiévet, *Invention et réinvention de la citoyenneté*, se axează pe originile cetățeniei și pe evoluția ei din punct de vedere istoric, juridic și sociologic. Culegere de acte a unui seminar de mare amploare, desfășurat în 1998, ediția a adunat împreună analizele mai multor cercetători care dezvoltă probleme diverse, precum cetățenia și dreptul fiscal, cetățenia socială, cetățenia locală sau raportul dintre cetățenie și naționalitate, cetățenie și știință sau chiar televiziune. Bazîndu-se pe niște experiențe eșuate sau reușite în domeniul dreptului comparat, pe exemple istorice, autorii nu evită problemele cetățeniei europene, ale imigrării și propun chiar o reînnoire a conținutului noțiunii de cetățenie, pentru a răspunde transformărilor ce au avut loc în timp și spațiu, cu alte cuvinte, evoluției acesteia. Diversitatea analizelor deschide perspective noi pentru un subiect care pare totuși bine cunoscut [29].

Lucrarea lui Etienne Balibar *Droit de cité* este o meditație asupra evoluției democrației. Dreptul de cetățean este "dreptul la drepturi", o împletire strînsă a drepturilor omului și cetățeanului. El se opune unei „preferințe naționale”, comunitare sau europene și se înscrie într-o cultură mondială. Criza modelelor cetățeniei are nevoie de soluții pentru depășire. Autorul consideră că criza statului-providență este criza unui „stat național-social”, care impune cetățenilor săi rolul de asistenți, adică cetățeni pasivi. În opinia sa, cetățenia modernă nu ar putea să se mențină numai cu ajutorul drepturilor politice; ea critică „aparteidul social” contra

străinilor neeuropeni. Cugetarea comunitaristă nu poate fi combătută fără a da fiecăruia mijloacele de a construi identitatea sa. Cetățenia nouă va fi o cetățenie deschisă, capabilă să reconcilieze statutul individual și emanciparea colectivă. În acest sens, Europa trebuie să-i fie un sprijin [30].

Lucrările franceze, ca și cele ale autorilor altor țări, continuă o tradiție intelectuală națională și integrează o experiență istorică deosebită. Modul francez de a gîndi cetățenia trebuie, deci, să fie considerat, la fel ca și abordarea savanților vorbitori de limbă engleză, ca o contribuție la cunoașterea universală. Ea nu este *a priori* mai bună sau mai justă, ea este desigur parțială, dar ea este alta și, în acest context, dă ocazia de a elabora și de a discuta un alt punct de vedere științific, deci de a contribui la inteligibilitatea lumii noastre sociale prin cunoaștere și cugetare. Ca și societatea însăși, cunoașterea nu poate tinde spre universal decît asumîndu-și din plin relativitatea națională proprie.

Astfel, în funcție de țară, conceptul de cetățenie este mai mult sau mai puțin universalist; el operează o distincție mai mult sau mai puțin puternică între cetățean și individ. În tradiția anglo-saxonă, această distincție este mai puțin pronunțată și cetățenia presupune mai multe drepturi și garanții pentru indivizi reali: securitatea persoanelor (*habeas corpus*), libertatea de a acționa, libertatea credinței etc. Se lasă mai mult spațiu pentru identități individuale sau identități religioase, economice etc. ale indivizilor. Democrația engleză este, așadar, mai deschisă spre recunoașterea unor grupuri particulare, ea este mult mai favorabilă multiculturalismului.

În Franța, din contra, particularismele sînt percepute ca imperfecțiuni sau amenințări la adresa cetățeniei și a identității naționale. Astfel, pentru reprezentanții școlii

filosofice a Republicii a treia nu poți vorbi bretona și să fii francez. Chiar și astăzi, modelul republican este dificil de conciliat cu recunoașterea de drepturi speciale pentru grupuri de indivizi, ceea ce americanii practică prin *discriminarea pozitivă*. Discriminarea pozitivă urmărește să atingă egalitatea cetățenilor prin acordarea fiecărui grup de drepturi, oportunități, constrîngeri diferite, în funcție de situația lor, în timp ce concepția universalistă a cetățeniei consistă de a oferi aceleași drepturi și obligațiuni pentru fiecare. În Franța, proliferarea programelor de discriminare pozitivă în favoarea unor minorități este considerată o încălcare a egalității cetățenilor, în timp ce în SUA aceasta este percepută ca un mecanism pentru a corecta inegalitățile dintre oameni. Acest lucru ilustrează varietatea de modele în ceea ce privește cetățenia.

Concluzii. Așadar, putem conchide că societatea fondată pe legitimitate, pe instituțiile și valorile cetățeniei este o formă de organizare atît improbabilă, cît și fragilă. Ea nu funcționează decît dacă este construit un spațiu public care transcende societatea concretă, cu diviziunile și inegalitățile ei. Este o societate fragilă în care legăturile dintre oameni sînt în primul rînd juridice și politice. De asemenea, este o societate fragilă, deoarece se bazează pe un principiu de inversare a lumii sociale. Ea afirmă, contrar tuturor experiențelor sociale reale, egalitatea civilă, juridică și politică a indivizilor diferiți și inegali în originile lor și capacitățile lor. Ea suscită, în mod inevitabil, critici perfect justificate, atunci cînd realitatea socială de zi cu zi este comparată cu valorile pe care guvernării și cetățenii le reclamă.

Mai mult decît atît, deschiderea societăților naționale și preeminența vieții economice la etapa actuală formează o multitudine de provocări, care continuă istoria unei singure idei de care dispunem pentru

a organiza viața oamenilor în societate într-un mod uman. Astfel că a te gândi la cetățenie, la sensul și valoarea ei, la limitele și uneori imperfecțiunile ei înseamnă a fi un cetățean critic, deci a fi un cetățean adevărat.

Referințe bibliografice

- Habermas J. *Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe*. R. Beiner (ed.) *Theorizing Citizenship*, Albany, State University of New York Press, 1995, p. 255-282.
- Habermas J. *Reconciliation through the Public Use of Reason*. In: *The Journal of Philosophy*, vol. 92, nr. 5, 1995, p. 109-131.
- Habermas J. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge Massachusetts: The MIT Press, 1991, 301 p.
- Renaut Alain. *Libéralisme politique et pluralisme culturel*. In: André Stanguenec, dir. *Le droit et la République*. Nantes: Editions Pleins Feux, 2000, p. 17-53.
- Renaut Alain. *Républicanisme et modernité*. In: Stéphane Chauvier, dir. *Libéralisme et républicanisme*. Caen: Presses universitaires de Caen, 2000, p. 165-187.
- Sylvie Mesure. *Libéralisme et pluralisme culturel*. In: *Critique*, nr. 610, Paris, 1998, p. 39-55.
- Bulmer Martin, Rees Anthony M. *Citizenship Today: Contemporary Relevance of T.H. Marshall*, http://books.google.com/books?id=sgTgBlK6ETIC&printsec=frontcover&dq=T.+H.+Mars+hall&source=bl&ots=g0b68zkyR&sig=1Y3W5Wlfrm2o3IIA5Smb8CbyPb0&hl=ro&ei=bAJ-TMmyKJGUjAfdn43zCg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CBIQ6AEwAg#v=onepage&q&f=false
- Giddens Anthony. *Consequence of Modernity*, 1990, [http://books.google.com/books?id=C46N9wtBI0gC&dq=Giddens+Consequence+of+Modernity-t-\(1990\)&printsec=frontcover&source=bn&hl=ro&ei-qX5_TOmXOc6OjAftv17&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4&ved=0CCEQ6AEwAw#v=onepage&q&f=false](http://books.google.com/books?id=C46N9wtBI0gC&dq=Giddens+Consequence+of+Modernity-t-(1990)&printsec=frontcover&source=bn&hl=ro&ei-qX5_TOmXOc6OjAftv17&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4&ved=0CCEQ6AEwAw#v=onepage&q&f=false)
- Inglehart R. *Modernization and Postmodernization. Cultural Economic and Political Change in Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1997, 453 p.
- Brun H., Brunelle Ch. *Les statuts respectifs de citoyen, résident et étranger, à la lumière des chartes des droits*. 1988, 689 p.
- Turner B.S. *Outline of a Theory of Citizenship*. In: B.S. Turner, P. Hamilton (eds.). *Citizenship: Critical Concepts*. London, Routledge, vol. 1, 1994, p. 199-226.
- Kymlicka Will. *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Oxford University Press, 1996, 296 p.
- Kymlicka Will, Norman Wayne. *Return of the Citizen: A survey of Recent work on Citizenship Theory*. In: R. Beiner (éd.). *Theorizing Citizenship*, Albany, State University of New York Press, 1995, p. 283-322.
- Kymlicka Will. *Social Unity in a Liberal State*. In: *Social Philosophy and Policy*, vol. 13, nr. 1, 1996, p. 105-136.
- Juteau Danielle. *L'intégration dans une société pluraliste. Les relations intercommunautaires au Québec: un diagnostic qualitatif* ministère des Communautés culturelles et de l'immigration. Montréal, 1993, 50 p.
- Giesen B., Eder K. *Introduction: European Citizenship: An Avenue for the Social Integration of Europe*. In: Eder K. and B. Giesen (eds.) *European Citizenship between National Legacies and Postnational Projects*. Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 1-13.
- Juteau Danielle. *Exclusions, minorités et droits à la citoyenneté*. Communication présentée au symposium *Forms and Dynamics of Exclusion in Contemporary Societies: Injustice and Discrimination*. UNESCO, Paris, 23-26 juin, 1997.
- Turner B.S. *Outline of a Theory of Citizenship*. In: B.S. Turner, P. Hamilton (eds.). *Citizenship: Critical Concepts*. London, Routledge, vol. 1, 1994, p. 199-226.
- Dahrendorf Ralf. *Law and order*. London: Stevens, 1985, 179 p.
- Dahrendorf Ralf. *The Challenging Quality of Citizenship*. In: B. Van Steenberg (ed.). *The Condition of Citizenship*, London: Sage, 1994, p. 10-19.
- Donati P. *Identity and Solidarity in the Complex of Citizenship: The Relational Approach*. In: *International Sociology*, vol. 10, nr. 3, 1995, p. 299-314.
- Leca J. *Individualism and Citizenship*. In: B.S. Turner, P. Hamilton (eds.). *Citizenship: Critical Concepts*. London, Routledge, vol. 1, 1994, p. 148-187.
- Mann M. *Ruling Class Strategies and Citizenship*. In: B.S. Turner, P. Hamilton (eds.). *Citizenship: Critical Concepts*. London, Routledge, vol. 1, 1994, p. 63-79.
- Bimbaum P. *Sur la citoyenneté*. In: *L'Année sociologique*, vol. 46, nr. 1, 1996, p. 57-85.
- Carens Joseph H. *Aliens and Citizens: The Case for Open Borders*. In: W. Kymlicka (éd.). *The Rights of Minority Cultures*. Oxford University Press, 1995, p. 231.
- Walzer Michael. *Obligations: Essays on Disobedience, War and Citizenship*. Harvard University Press, 1982, 124 p.
- Einhom Barbara. *Cinderella Goes to Market. Citizenship, Gender and Women's Movements in East Central Europe*. London/New York: Verso, 1993, p. 280.
- Gonod Pascale, Dubois Jean-Pierre. *Citoyenneté, souveraineté, société civile*. In: Dalloz, coll. *Thèmes et commentaires*, 2003, p. 102.
- Fiévet Claude (dir.). *Invention et réinvention de la citoyenneté*. Joelle Samy, 2000, p. 719.
- Balibar Étienne. *Droit de cité*. PUF, 1998; rééd., coll. *Quadrige essai*, 2002, p. 217.
- Schnapper Dominique. *La Citoyenneté*. In: *Encyclopædia Universalis*, 2001. <http://www.crdp-nice.net/editions/supplements/2-86629-368-1/RCS>